

Unitat 1 El naixement de la filosofia a Grècia

1. Del mite al *logos*
2. Els jònics i els pitagòrics
3. Heràclit
4. Parmènides
5. L'humanisme grec i els sofistes
6. Sòcrates

1. Del mite al *logos*

- Es diu que la filosofia neix cap al segle VI aC al món grec. Aquesta afirmació cal matisar-la:
 - No hi ha filosofia des que el primer ésser humà es planteja alguna qüestió que va més enllà de les seves necessitats immediates?
 - Només hi ha filosofia occidental? (El *Poema del Gilmaneix* es va escriure cap al 2.600 aC)
 - El que neix no és estrictament “filosofia”, sinó un saber indiferenciadament científic-filosòfic.
 - La paraula filosofia no la trobem fins als pitagòrics i, sobretot, amb Sòcrates, ja amb el nostre sentit.
- El que succeeix, doncs, és:
 - La progressiva substitució d'un saber mític per un de racional.
 - La substitució de les explicacions que remetien a allò que està més enllà de la natura per explicacions que es troben en la mateixa natura.
 - L'aparició d'un saber crític.
- Aquest és un procés llarg que funda la nostra manera de veure el món. En aquest procés s'originen tot una sèrie de conceptes, que es van precisant treballósament:
 - *Arkhe* (primer principi)
 - *Phýsis* (naturalesa)
 - *Cosmos*
 - *Logos* (raó, paraula)

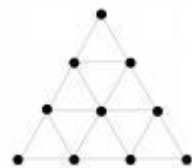
2. Els jònics i els pitagòrics

Phýsis i *arkhé* en els jònics

- Els primers pensadors que anomenem *filòsofs* apareixen a la Jònia (a la costa de l'Àsia Menor, actualment Turquia) a finals del segle VII i inicis del segle VI aC. El primer grup el trobem a Milet (que va ser destruïda pels Perses el 494 aC).
- Aquests pensadors busquen l'*arkhé*, el primer principi, origen i substrat de tot. Intenten entendre el canvi en la *phýsis* (la natura). Més que la resposta de cadascun, importa la voluntat d'explicar la naturalesa sense remetre a elements sobrenaturals. I també que, com sembla que va dir Anaximandre, entenen que les coses «succeeixen segons necessitat».
- Els anomenats *jònics* (de la Jònia) o *milesis* (de Milet) van ser:
 - **Tales** (640-546 aC): l'*arkhé* és l'**aigua**.
 - **Anaximandre** (611-547 aC): l'*arkhé* és l'**àpeiron**, allò indeterminat.
 - **Anaxímenes** (588-524 aC): l'*arkhé* és l'**aire**.

Els pitagòrics: matemàtiques i *arkhé*

- **Pitàgores** (580-497 aC) va néixer a Samos, illa de la costa jònica, però es va establir a Crotona, al sud d'Itàlia, on va fundar una secta o comunitat mística i iniciàtica que es va estendre pel sud d'Itàlia i Sicília.
- Entre les creences pitagòriques, en destaquen dues de fonamentals per al món occidental:
 - **La transmigració de les ànimes, metempsicosi** o reencarnació.
 - Juntament amb els grups òrfics (l'orfisme) els pitagòrics són els primers que creuen, a Occident, en la separació absoluta d'ànima i cos.
 - L'ànima és immortal i està empresonada al cos, del qual s'ha d'alliberar.
 - Es busca la purificació, mitjançant pràctiques ascètiques com ara:
 - El silenci.
 - L'estudi de la música
 - L'estudi de les matemàtiques
 - **La doctrina dels nombres**.
 - Els pitagòrics entenen que el món es pot explicar matemàticament. Ho observen, p.e.:
 - En la regularitat dels moviments dels astres (l'harmonia de les estrelles).
 - La proporció entre les cordes de la lira i les notes musicals.
 - Consoliden, així, la idea del Cosmos, la realitat ordenada.
 - Arriben a afirmar que l'*arkhé* són els nombres. Les coses estan constituïdes per nombres.
 - Reten culte a la divina *Tetraktys*, sobre la qual pronunciaven els seus juraments:

3. Heràclit

- Heràclit i Parmènides, pensadors més o menys contemporanis però sense contacte entre ells, inauguren dues vies contràries pel pensament, però tots dos coincideixen a plantejar la distància entre la veritat que pot descobrir la raó i l'aparença que perceben els sentits o en la qual creuen els qui no fan servir la raó:
 - Heràclit és el pensador de l'**esdevenir**: tot flueix.
 - Parmènides és el pensador de l'**ésser**.
- **Heràclit** (540-480 aC) va néixer a Efes, de família noble. Se li ha atribuït sempre un caràcter esquerp i solitari, i una actitud misantròpica. El seu estil (es conserven uns 130 fragments de la seva obra *Sobre la naturalesa* [*Peri Physeos*] és aforístic i oracular, cosa per la qual se l'ha anomenat *l'Obscur*.
- Elements claus del seu pensament:
 - L'**esdevenir**: l'autèntica realitat de les coses és el moviment constant. Tot flueix, tot canvia: «hom no pot banyar-se dues vegades al mateix riu».
 - La **lluïta de contraris**: el motor del canvi és la tensió entre contraris, la guerra, el conflicte. Totes les coses són el producte de forces en tensió. Ara bé, si ho penetrem amb la raó, comprenem que d'aquesta lluita en neix l'harmonia.
 - El **logos**: tot es desenvolupa segons el *logos*, que és comú, objectiu i ho explica tot. Cal escoltar el *logos*.
 - El **foc**: Heràclit sembla identificar l'*arkhé* amb el foc, continuant la tradició dels milesis. Però, més que la matèria prima originària, el foc és la font que produeix i controla els processos de la naturalesa. El foc sembla identificar-se també amb el *logos*.

4. Parmènides

- **Parmènides** (515-450 a) va néixer a Elea, on era un personatge destacat que va viatjar a Atenes a negociar un tractat.
- Va escriure una obra *Sobre la naturalesa* en vers, que tenia tres parts:
 - Un «Proemi», que es conserva íntegre.
 - La «Via de la veritat», que es conserva íntegra.
 - La «Via de l'opinió», de la qual només es conserven fragments.
- «**Proemi**» : descriu el viatge imaginari de l'autor a la mansió de la llum, on la deessa Justícia li revela les dues vies. La resta de l'obra, doncs, es posa en boca de la deessa.
- «**Via de la veritat** (*aletheia*)».
 - Cal entendre que, per a Parmènides, l'ordre del pensament i el de l'ésser coincideixen. Allò que s'entén necessàriament com a cert, és real.
 - S'analitza, aleshores, l'**Ésser** (o l'**Ens**), prenent en consideració dues possibilitats:
 - Que només sigui l'Ésser
 - Que només sigui el no-ésser
 - Però el no-ésser no pot ser, perquè, si fos, seria ésser. No és ni tan sols pensable.
 - Per tant l'única veritat és que l'Ésser és i el no-ésser no és.
 - Es pot dir que l'Ésser és:
 - Etern i inengendrat (perquè, si fos engendrat, d'on provindria?; si tingués final, hi hauria després el no-ésser?)
 - Immòbil o immutabe.
 - Únic
 - Continu, ple, massís, homogeni.
- «**Via de l'opinió** (*doxa*)».
 - Sembla que l'opinió s'allunya de l'ús de la raó. No tenim clar que hi expressava Parmènides:
 - L'opinió dels ignorants?
 - La ciència pitagòrica, que reconeix el canvi la multiplicitat?
 - El camí dels sentits?
 - En tot cas, la via de l'opinió és com a mínim insegura, si no enganyosa.
- En resum, es pot destacar especialment de Parmènides que:
 - amb ell s'inicia la metafísica i, concretament, l'**ontologia**.
 - parteix de l'anàlisi racional del verb ésser: els sentits ens mostren les coses amb atributs diversos; considerant-ho amb la raó, allò segur és que són, i des d'aquest punt de vista no hi ha multiplicitat ni canvi.
 - amb ell el pensament grec incorpora:
 - la distinció entre sentits i raó, *doxa* i *aletheia*
 - la convicció de l'Ésser no pot provenir del no-ésser.
 - és un pensador radicalment **monista**.

5. L'humanisme grec i els sofistes

- Al segle V aC, després de les Guerres Mèdiques (contra els Perses) (492-490 aC i 480-470 aC), l'hegemonia política i cultural al món grec es desplaçarà a Atenes; va ser l'època de Pèricles i de la democràcia atenenca. Tot i que Atenes serà derrotada pels espartans en la guerra del Peloponès (431-404 aC), conservarà el lideratge cultural.
- L'interès per la *Physis* (la Natura), va deixant pas a l'interès per l'ésser humà. En aquest context apareixen els sofistes, als quals s'enfrontaran Sòcrates (i després Plató i Aristòtil).

Els sofistes

- Originalment *sofista* vol dir “savi”. Però a partir del segle V aC designarà un tipus de mestres o intel·lectuals, sovint itinerants, que cobraran pels seus ensenyaments.
- Els sofistes es presenten com a mestres de retòrica en una situació en què l'habilitat en l'ús públic de la paraula és fonamental a Atenes.
- Els sofistes influeixen en el canvi de la forma d'entendre l'**areté**: l'excel·lència o la virtut. Abans l'*areté* era un privilegi de casta lligat al valor i la glòria del guerrer; a partir d'aquest moment es vincula més aviat a les característiques del bon ciutadà, la dona el coneixement i es pot aprendre. Serà un tema fonamental en Sòcrates, Plató, Aristòtil i els filòsofs hel·lenístics.
- La **paideia** o educació del ciutadà esdevé també un tema central des dels sofistes.
- Als sofistes sovint els importa més la capacitat de persuadir que no pas la veritat del discurs o el descobriment del Bé. La conseqüència és:
 - El **relativisme** (no hi ha actes absolutament bons o dolents i la veritat depèn de cada individu o cada cultura)
 - El **convencionalisme** (les normes, o també les paraules, són convencionals)
 - Fins i tot l'**escepticisme** (no és possible conèixer la veritat).
- Es desconfia de la tradició, de les antigues creences i, fins i tot, a vegades, de la racionalitat mateixa.
- Els sofistes més coneguts van ser:
 - **Protàgores d'Abdera** (485-410 aC). Defensa el subjectivisme amb la frase:
 - “L'home és la mesura de totes les coses” i “Tal se'm mostra a mi cada cosa, així és per a mi; i tal se't mostra a tu, així és per a tu”.
 - **Gòrgies de Leontins** (483-375 aC). Introdueix la filosofia del llenguatge. Va fer una triple afirmació:
 - Res no és (probablement radicalitza les afirmacions d'Heràclit).
 - Si fos alguna cosa, seria incognoscible (no hi ha correspondència entre pensament i realitat).
 - Si alguna cosa fos i es pogués conèixer, no es podria comunicar (no hi ha correspondència entre el llenguatge i la realitat).
 - **Trasímac** (segle V-IV aC).
 - **Antifont** (segle V).

6. Sòcrates

- Sòcrates (470-399 aC) és un dels personatges més excepcionals de la història.
- Es diu que era fill d'una llevadora i ell comparava la seva activitat amb la de la seva mare (ajudar a donar a llum).
- Tot i que va desenvolupar el seu mestratge en el context de la sofística, se'n va distanciar, perquè ell no volia ensenyar a construir discursos convincents, sinó a trobar la veritat
- Va ser condemnat a mort l'any 399 aC, acusat per Ànitos i Melet d'impietat i de pervertir a la joventut d'Atenes.
- L'ensenyament socràtic es pot centrar en:
 - **Procediments:**
 - **La ironia i la maièutica** (*maièutica* vol dir "art d'ajudar a donar a llum"; és la didàctica socràtica).
 - Contra els sofistes que volen ensenyar, ell només vol ajudar a trobar la veritat. No afirma que sap («només sé que no sé res») sinó que vol saber.
 - Per això, el diàleg socràtic té dos elements o dues fases característics:
 - **Ironia** (distanciament, dir explícitament el contrari del que es vol dir): per tal de destruir els prejudicis, Sòcrates comença mostrant la inconsistència de les opinions que es donen per segures.
 - Pregunta primer sobre el significat d'algun concepte.
 - Quan l'interlocutor respon, es mostra satisfet, però posa alguna objecció que mostra que la resposta és insatisfactòria.
 - **Maièutica**: continua preguntant, per tal que l'interlocutor vagi descobrint el coneixement veritable que ja es trobava en ell mateix..
 - Això significa que, per descobrir la veritat, cal primer destruir les falses seguretats, els prejudicis. Però que ja posseïm, sense saber-ho, la veritat en nosaltres.
 - **El mètode dialèctic**: apareix com a conseqüència de la maièutica.
 - **Dialèctica** té en la història del pensament molts sentit. En Sòcrates i Plató és el mètode de coneixement segur (per oposició a la retòrica dels sofistes), és a dir, el mètode per distingir l'*aletheia* de la *doxa*. Inicialment té el sentit de la recerca de la veritat mitjançant el diàleg. Després esdevé un mètode d'anàlisi conceptual que consisteix a anar delimitant, mitjançant preguntes i respostes, el sentit de cada concepte, i anar ascendint d'aquells més concrets a aquells més universals.
 - **Objectiu:**
 - **La definició dels universals** (conseqüència de la maièutica): el veritable coneixement és el coneixement dels universals (Plató i Aristòtil ho acceptaran). (**Universal**: allò que hi ha de comú i constant més enllà de l'aparent diversitat dels particulars)
 - Contra el convencionalisme i el relativisme dels sofistes.
 - Sòcrates s'interessa només pel punt de vista de la veritat, no per quina mena d'existència tenen els universals.
 - Sòcrates s'interessa pels universals ètics: Justícia, Virtut...
 - **Concepció ètica:**
 - **Intel·lectualisme ètic**: Posició ètica que entén que només sabent què és la virtut es pot arribar a ser virtuós. Si sabéssim què és el Bé o la virtut, no podríem deixar de ser bons o virtuoses. Si no actuem justament és només per ignorància.